

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ МОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ

Марко Латик

Львівський національний університет імені Івана Франка

(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000)

Проаналізовано аспекти значень притаманних англійським модальним дієсловам, які виражають відношення між суб'єктом дії і власне дією крізь призму формально-комунікативного підходу до вивчення категорії модальності. Під час дослідження використано методи кількісного, зіставного і елементи компонентного аналізу.

Ключові слова: модальні дієслова, модальність, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, прагматика.

Англійські модальні дієслова вважають одним із найскладніших засобів вираження модальності з притаманною щодо них властивістю виражати два семантичних значення: *об'єктивної (деонтичної)* та *суб'єктивної (епістемічної)* модальності. Спостереження за поведінкою модальних одиниць людської мови у логіці зумовили виникнення модальних операторів необхідності і можливості, які згодом стали предметом численних лінгвістичних досліджень. Модальність зазвичай стосується цілого речення з описом подій, фактів обставин, відношень тощо, оскільки вона “актуалізує” висловлювання [10; 11].

Унаслідок неоднозначності трактування епістемічна модальність стала предметом лінгвістичних досліджень. Загалом вона полягає у вираженні мовцем власного ставлення до судження з точки зору того, що відбулось, відбувається чи відбудеться в реальному світі, без урахування деонтичних аспектів (тобто того, що *мало б статись* чи *було б добре, якби відбулося*). Однак чітко розмежувати епістемічну модальності і деонтичну вдається не

завжди, оскільки в межах епістемічності розрізняють суб'єктивний та об'єктивний підвиди. Епістемічна модальність ґрунтується на “*епістемічній гарантії*”, тобто на власному досвіді чи переконаннях мовця [10]. Вважають, що об'єктивна епістемічна модальність виявляє градований характер: від необхідної істини до можливості її реалізації. Наведений нижче приклад ілюструє логічний ланцюжок такої послідовності:

There is a mob near the cinema; - (therefore) the movie should be interesting!

Суб'єктивна епістемічна модальність, на відміну від об'єктивної, не передбачає власного ставлення мовця до висловлювання, однак вона може містити оцінку з огляду на міру “об'єктивної” істини:

People say, the taxes may rise.

З наведених прикладів слідує, що загальним принципом вираження модальності в реченнях є впевненість мовця в існуванні певних епістемічних підстав, чи “епістемічних гарантій” істинності суджень. В обох вищенаведених прикладах йдеться не про констатацію факту, а про власне судження мовця щодо можливого чи вірогідного розвитку подій, які базуються на дослідженні реально існуючих обставин.

Деонтична, чи основна модальність пов'язана з необхідністю або можливістю дій, котрі виконують “морально відповідальні” учасники ситуації. Ця різновидність ґрунтується на понятті деонтичної необхідності, чи “зобов'язанні”:

You need to check in the airport not to miss your flight!

Розвиток функціонально-прагматичного напрямку лінгвістичних досліджень зумовив до ширшого трактування поняття модальності, оскільки мовленнєва комунікація торкається функціональної прагматики. Зокрема, Д. Гаймс, Д. Лайонз, Ф. Палмер, Е. Світсер та інші представники цього напрямку розвивають поняття діалогічної модальності. В умовах дискурсу вони простежуються не тільки як відношення повідомлюваного до дійсності (фактичність, можливість, необхідність), але й відображають особисте ставлення до теми діалогу: серйозно, жартома, іронічно, формально, довірливо, конфліктно чи зважаючи на адекватний, завищений або занижений рівень

вимогливості ставлення партнера спілкування до самого себе. Такі прагматичні чинники в діалозі можуть накладатись, утворюючи певну конфігурацію ознак, встановлення типів яких дає змогу використовувати ці ознаки як інструмент виміру якості розмовної взаємодії [6, с. 106]. Очевидно, що прагматика ведення розмови впливає на вибір засобів її вираження, і можна очікувати найнесподіваніше застосування тієї чи іншої, на перший погляд, нейтральної одиниці мови.

Проаналізуємо деякі приклади з англійськими модальними дієсловами:

Приклади деонтичного значення	Приклади епістемічного значення
1. I <u>must go</u> on a diet. 2. You <u>ought to be</u> ashamed. 3. You <u>may go</u> home only if you have finished your work.	1. You <u>must be</u> John's wife. 2. That problem <u>ought to be</u> easy for a genius like you. 3. You <u>may find</u> that your love of opera is not widely shared here.

Вислови у першій колонці вказують, що мовець сприймає дію як можливу чи необхідну з огляду на певні (фізичні, моральні, соціальні та ін.) обставини реального світу. Речення другої колонки відтворюють можливий чи необхідний висновок, що ґрунтується на власному спостереженні чи досвіді. Деонтичні та епістемічні значення в лінгвістиці вважають іманентною характеристикою модальних дієслів.

З розвитком комунікативної лінгвістики вчені дедалі частіше досліджують різні аспекти прагматичного значення модальних дієслів як одного з основних лексико-синтаксичних засобів вираження категорії модальності. Британський вчений Д. Ліч пропонує закріпити за модальними дієсловами саме прагматичне значення, зазначаючи, що під впливом таких комунікативних чинників, як іронія, сарказм, такт, ввічливість та ін.; їхня семантика трансформується і дієслова отримують видозмінену (комунікативну) конотацію [9, с. 71]. Наприклад, у реченні *You can go now* поблажливість може трансформувати властиве модальному *can* логічне значення можливості в категоричний наказ.

УВ таких реченнях, як *You can forget about your holiday* чи *You can jump in the lake* модальна конотація дозволу посилюється і нагадує рекомендацію чи образливу ремарку. Вчений Ліч пояснює невічливу тональність *can* переважачим впливом іронії: мовець саркастично пропонує зробити те, чого не уникнути або ж те, чого адресат не має наміру виконувати [9, с. 75]. До речі, форма *could* у таких висловах згладжує елемент категоричності, її часто вживають у прагматичному сенсі для вираження ввічливих висловлювань. Проте формально відтінок образи зберігається, а іронія контекстуального *could* підсилює загальну конотацію фрази до глумливості. Таке значення іноді досить важко ідентифікувати навіть у безпосередньому контексті, оскільки воно сигналізує про комунікативні наміри чи емоційний стан мовця, що базуються на його специфічному досвіді.

Прагматичний смисл того чи іншого модального дієслова – це одна із закріплених за ним можливих конотацій, що трансформується у процесі комунікації. Їх часте використання у конкретних ситуаціях сприяло "входженню" модальних дієслів до складу усталених виразів. З часом їхня смислова виразність стирається, відбувається своєрідна "ерозія" буквального значення і модальне дієслово стає невід'ємною частиною ідіоми. Зокрема, у таких виразах, як: *Could you pass me the salt*, *Could you hold on a minute*, *Could you come later*, модальне *could* частково втратило своє логічне значення можливості виконання дії. Натомість воно відтворює семантику ввічливого прохання, оскільки речення *Would you be able to pass me the salt* у мові зазвичай не вживають. Конотація можливості модального *could* у процесі комунікації трансформувалась, хоча відчувається імпліцитно. Це явище є доволі поширеним в англійській мові і стосується не тільки дієслова *could*. Цей факт засвідчує чималий відсоток усталених виразів з модальними дієсловами у "Словнику А. М. Медведєвої та Н. Ю. Медведєвої" – приблизно 10% від загальної кількості [4]. Найчастіше складовими компонентами є модальні *can-could* і *may-might*, які становлять майже третину усталених виразів з модальними дієсловами. Модальні *will-would* становлять 17%, *should* – 7%, *shall* – 3%, *must* – 2,3 %, *need* і *dare* – по 1,7% від загальної кількості у понад 300 виразів. Модальний вираз *to have (to)* є

складовою чотирьох фразеологізмів. Усі усталені вирази з модальними дієсловами можна умовно поділити на три групи, зважаючи на рівень втрати тим чи іншим модальним дієсловом одного із закріплених за ним значень. До першої групи належать вирази найвищого ступеня усталеності, де комунікативне значення модальних дієслів настільки відрізняється від логічного чи припускового, що його інколи неможливо простежити. Це переважно звороти з модальним *may*: *May God reward you!*; *May Heaven preserve me!*; *May you be happy/successful, etc!* [4, с. 243 – 246]. Другу групу становить найбільша кількість усталених виразів – 44%. До них належать звороти типу *I should not mind*; *You could have fooled me*; *How should I know?*. Модальні дієслова цих фразеологізмів відтворюють прагматичні відтінки іронії, такту, сарказму, ввічливості, фактично втративши закріплені за ними конотації можливості, необхідності чи припущення. Проте такі значення ще не настільки стерлись у процесі комунікації, щоб їх неможливо було відстежити у тому чи іншому виразі. До третьої групи належать фразеологізми, в яких модальні дієслова вживаються в одному із закріплених за ними значень, відтворюючи відтінки можливості, необхідності чи припущення у виконанні дії. Зворотів типу *You may rest assured*; *You can never / never can tell*; *How many time / how often do I have to do smth?*; *I can't / couldn't say (that)* у “Словнику” є приблизно стільки ж, скільки словосполучень другої групи.

Цікавий погляд на проблематику комунікативного аспекту модальності та модальних дієслів англійської мови пропонує дослідник Е. Е. Світсер, який запропонував теорію “модальності мовленнєвого акту” (*speech-act modality*). Вчена розглядає модальність крізь призму мовної полісемії, відштовхуючись від твердження, що полісемія – це своєрідна мотивована накладка конкретного зовнішнього світу соціально-фізичного досвіду на абстрактний внутрішній світ процесів розумової діяльності людини. Стверджується, що модальні дієслова також відображають подібну накладку [13, с. 68 – 70]. Отже, можна принципово пояснити інтуїтивний зв’язок між висловами у вищенаведеній таблиці. Такий підхід базується на теорії “динаміки вимушеного осмислення” (*force dynamics*) [14]. Об’єктивна модальність містить своєрідний код поняття “динаміки

вимушеного осмислення” зовнішнього світу: в модальному *may*, зазвичай, закодоване існування потенційної, проте неіснуючої перешкоди. Для *must* характерним є чітко виражене примушення. Якщо *can* чітко вказує на спроможність виконавця дії чи на потенційність її виконання, то *could* знижує відсоток вірогідності її здійснення. Усі перелічені конотації на певному етапі вкорінилися у свідомості, пройшли процес осмислення і в результаті сприяли появі більш суб’єктивного, епістемічного значення: відбулось своєрідне переосмислення конотацій перешкоди та примушення модальних *may* і *must* (пор.: *He has come already – he may (or he may not)*; *She must have visited the place – I am not quite sure (whether she did it or not)*). Категорія модальності мовленнєвого акту, за Е. Е. Світсер, є наступною накладкою “динаміки вимушеного осмислення”, проте на цей раз – на мовлення [13, с. 70]. Розглянемо кілька прикладів:

1. He may be a university professor, but he sure is dumb.
2. There may be a six-pack in the fridge, but we have work to do.

Перший приклад можна перефразувати так: “*I admit that he is a university professor, and I nonetheless insist that he is dumb*”. У другому прикладі мовець відповідає на пропозицію приблизно так: “*I acknowledge your offer, and I nonetheless refuse it*”. На противагу попереднім прикладам Е. Е. Світсер пропонує ще два: у них модальне *may* вжите у звичайному епістемічному значенні:

3. He may be a university professor, but I doubt it because he is so dumb.
4. There may be a six-pack in the fridge, but I’m not sure because Joe had friends over last night.

Порівнюючи приклади 1,2 і 3,4, вчена робить висновок, що перші два речення належать не до сфери логічного чи епістемічного значення, а до розмовного жанру: “мовець дозволяє співрозмовникові сприймати певне

твердження як адекватне чи раціональне або робити пропозицію” [13, с. 71].

Тобто вислови 3 і 4 можна перефразувати так:

3а. У межах нашої з вами розмови я не виключаю твердження, що він професор університету, але...

4а. У межах нашої з вами розмови я не заперечую проти пива, але...

Отож модальність мовленнєвого акту є результатом застосування концепцій модальності до розмови: “мовець є вимушений або ж не відчуває обмежень у тому, щоб сказати про що йдеться в реченні” [13, с. 73].

На основі власних спостережень Е. Е. Світсер дійшла висновку, що поряд із логічним та епістемічним за модальними дієсловами варто закріпити і властиву щодо них модальність мовленнєвого акту, оскільки: “вислів є водночас змістом, епістемічним об’єктом та мовленнєвим актом” [13, с. 75]. Іншими словами, лінгвістичне значення заложене у трьох базових областях реального світу: в реаліях (змісті), епістемічних та мовленнєвих об’єктах. Єдине значення певного об’єкта походить від базового (існуючого у реальному світі) і, розвиваючись у мові, може отримати “двійників” у категоріях епістемії та мовлення.

Однак концепція Е. Е. Світсер викликала певні сумніви. Англійський професор А. Папафрагу, зокрема, заперечує ідею ще одного значення модальних дієслів. На думку вченої, модальність мовленнєвого акту – це не що інше, як метареферентивне вживання модальних операторів, – незалежно мотивована можливість вибору тієї чи іншої фрази чи виразу [14, с. 525 – 530].

Критика професора А. Папафрагу є слушною. Комунікативний акт видозмінює не тільки модальні дієслова. Зокрема, коли йдеться про щось важливе чи невідкладне, фрази *Would you mind ...?* і *Would you like ...?* часто застосовують як ввічливий наказ чи команду виконати дію. Речення про третю особу, яке, як вважають, відтворює нейтральну модальність [5, с. 6], під впливом прагматичних чинників може отримати несподіване емоційно-експресивне забарвлення, пор.: *But one night when I was down, Adam was not there – he had had to drive his farther somewhere і If he doesn't like it he can lump it.*

Вираз *If he is that wise (as you say he is) he would have become rich long ago* відтворює подібну сему сумніву чи недовіри як і вираз *He may be a university professor, but he sure is dumb*: в обох випадках мовець вирішує не вступати в полеміку, проте, сумніваючись, ніби залишає за собою право оспорити факт у майбутньому. За логікою Е. Е. Світсер, прийменник *if* також мав би отримати закріплене значення модальності мовленнєвого акту.

Отже, різні погляди та трактування лінгвістами суті прагматичного значення модальних дієслів англійської мови виникають унаслідок багатогранності самого явища комунікативного аспекту, а звідси – не завжди вдалим спроб систематизації цієї категорії. Доречніше спробувати описати своєрідну шкалу послаблення логічного значення англійських модальних дієслів під впливом прагматичних чинників. Це сприятиме певній систематизації найвиразніших комунікативних агентів такого впливу.

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М., 1955.
2. Беляева Е. И. Функционально-семантические поля в английском и русском языке. Воронеж, 1985.
3. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. М., 1980.
4. Медведєва А. М., Медведєва Н. Ю. Англо-українсько-російський словнику усталених виразів. Київ-Тернопіль, 1992.
5. Фомина Л. М. Реализация модальности необходимости в тексте. Автореф. ... канд. фил. наук, 10.02.04. Л., 1985.
6. Функциональные, типологические и лингводидактические аспекты исследования модальности: Тез. докл. конф. / Редкол.: Л. А.Бирюлин и др.. Иркутск: Иркут. пед. ин-т иностр. яз.; Ленингр. Отделение Ин-та языкознания, 1990.
7. Natanson E. A. Oblique Moods. Modal Verbs. М., 1968.
8. Hymes D. On Communicative Competence. Sociolinguistics. Selected Readings. Harmondsworth. 1972.
9. Leech Geoffrey N. Meaning and the English Verb. London and New York, 1987.
10. Lyons J. Semantics. 1-2. Cambridge, 1977.

11. *Palmer F. R.* Modality and the English Modals Longman, 1977.
12. *Papafragou A.* On Speech-Act Modality. Journal of Pragmatics 32: 519-538. University College London, 1998.
13. *Sweetser Eve E.* From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure. Cambridge University Press, 1990.
14. *Talmy Leonard.* Force Dynamics in Language and Cognition. Cognitive Science, 1988.

COGNITIVE-PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF THE ENGLISH MODAL AUXILIARIES

Marko Latyk

The Ivan Franko National University of L'viv

(1, Universytets'ka St., L'viv, 79000)

An attempt to characterize communicative pragmatic approach towards the analysis of the meanings of the English Modal Auxiliaries is a focal point of the research in the article. Together with immanent for the auxiliaries deontic and epistemic connotations the possibility to attach one more – the modality of speech act, is under the discussion too. Potential investigations in the sphere of both the category of modality and the pragmatics of the English Modal Auxiliaries are being generalized.

Key words: modal auxiliaries, modality, objective modality, subjective modality, pragmatics.

КОГНИТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНГЛИЙСКИХ МОДАЛЬНЫХ ГЛАГОЛОВ

Марко Латык

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

(ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000)

Проанализированы аспекты значений, присущих английским модальным глаголам, выражающих отношение между субъектом действия и собственно действием с точки зрения формально-коммуникативного подхода к изучению категории модальности. В исследовании использованы методы количественного, сопоставительного, а также элементы компонентного анализ.

Ключевые слова: модальные глаголы, модальность, объективная модальность, субъективная модальность, прагматика.

Стаття надійшла до редколегії 22. 12. 2009

Прийнята до друку 22. 01. 2010